

ІСТОРИЧНА ПРОЗА

УДК 821.161.2–31.09“1901/1950”

Кара Т. С.,
аспірантка,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У ДЗЕРКАЛІ КРИТИКИ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Дослідження української історичної повісті першої половини ХХ століття започаткував І. Франко.

В огляді “Руська література 1904–1906 років”, опублікованому в 1907 році в “Австрійському журналі” (“Österreichische Rundschau”), І. Франко охарактеризував, зокрема, твір О. Маковея “Ярошенко” – першу історичну повість в українській літературі ХХ століття. Ця повість була створена О. Маковеєм у 1903 році, а вперше надрукована у 1905-му – у львівській газеті “Руслан” та окремою книгою. Автор огляду схвально оцінив твір О. Маковея, зазначивши, що письменник “в “Ярошенку” дав нам на підставі студій над джерелами вражаючу історичну картину боротьби між турками і поляками та козаками в році 1621” [цит. за: 14, 16].

З часу публікації огляду І. Франка і аж до середини ХХ століття розвиток української історичної повісті першої половини даного століття відстежувала літературна критика. Звідси – два основні жанри критичної рецепції: рецензія та стаття.

Слід підкреслити, що історична повість означеного періоду мала своє відбиття у трьох критичних “дзеркалах”, що зумовлювалося позалітературними чинниками, передусім – бездержавністю українського народу, розірваністю і включенням його етнічного простору у просторові системи інших країн.

Перше таке “дзеркало” становила собою літературна критика Західної України. І це не випадково, оскільки переважну кількість історичних повістей першої половини ХХ століття було створено саме західноукраїнськими письменниками. В означений період “тільки Західна Україна, хоч також окупована чужоземцями, залишалась не формально, а реально українською територією, де могла розвиватись справді українська культура. Знову, коли, як і в ХІХ ст., культурне і національне життя у Східній Україні було паралізоване, Західна Україна, передовсім Галичина, узяла на себе місію заміщення частиною цілого, декомпенсації” [1, 74]. У виконанні цієї місії активну роль відіграла і літературна критика, про що свідчив, зокрема, її невідомий інтерес до проблем розвитку історичної прози, покликаної протистояти денаціоналізації українців, утверджувати ідеали волі і державності. Заохочуючи письменників до творення саме такої історичної белетристики, “західноукраїнська критика реагувала на неї цілком об’єктивно і професійно” [1, 138], що засвідчують рецензії і статті, у яких проаналізовано повісті В. Бірчака, В. Будзиновського, Катрі Гриневичевої,

Наталени Королевої, Ю. Косача, Б. Лепкого, О. Назарука, Ю. Опільського, І. Филипчак, А. Чайковського.

Щоправда, таке – об'єктивне і професійне – реагування на історичну белетристику було визначальним для західноукраїнської критики лише до 1939 року – до часу входження Західної України до складу Радянського Союзу. Встановлення на західноукраїнських землях більшовицької влади супроводжувалося поділом літераторів, в тому числі й історичних повістярів, на “своїх” і “чужих”, внаслідок чого твори багатьох із них (В. Бірчака, В. Будзиновського, Б. Лепкого, І. Филипчак, А. Чайковського) були оголошені ідейно ворожими, а відтак і не знаходили адекватного відбиття у “дзеркалі” критики.

На відміну від західноукраїнського, критичне “дзеркало” у Східній Україні з часу свого постання (а це – 10-ті роки ХХ століття) мало цілу низку дефектів, які унеможлилювали фахове бачення історичної повісті. Наявність таких дефектів зумовлена була значно радикальнішим, ніж у Польщі, під владою якої до 1939 року перебувала Західна Україна, неприйняттям царським самодержавством, а потім і радянською владою всього того, що стосувалося української національної ідеї, етнічної самобутності українців і їхнього права на власну державу. Звідси – розгляд історичної белетристики переважно, а то й виключно, крізь призму панівної – великодержавної – ідеології, вишукування і безапеляційне засудження найменших проявів того, що з цією ідеологією не узгоджувалося.

Яскравим зразком такої оцінки творів про минувшину стала стаття В. Державіна “Сучасна українська історична белетристика”, що була опублікована 1929 року у журналі “Критика”. Стаття починається авторським присудом цілому ряду історичних повістярів. “Не треба згадувати, – наголосив В. Державін, – різних епігонів та вульгаризаторів літературних (Кащенко, Будзиновський тощо), щоб констатувати: українська романтична історична белетристика, що її започаткував було колись П. Куліш і той самий П. Куліш підніс до найвищого її щабля, є мертва безповоротно для сучасного радянського читача й жодного відновлення не потребує. Безперервна еволюція цього літературного жанру в українському буржуазному (закордонному) письменстві яскраво показує такими творами, як от “Мазепа” Богдана Лепкого, що первісне досить таки невиразне ідеологічне настановлення цього жанру на пасивно-романтичний націоналізм та на дрібно-буржуазний “ліберальний демократизм” перетворилось за неминучою діалектикою соціальної революції на реакційний націоналізм войовничого фашизму” [12, 31].

Крізь призму такого власного “постулату” В. Державін розглянув три історичні повісті українських прозаїків, видані у 1929 році: “Козак і воївода” М. Горбаня, “Шеломи в сонці” К. Гриневичевої, “Незвичайні пригоди бурсаків” В. Таля. (Принагідно зазначимо, що В. Державін згадані історичні повісті називає історичними романами, вважаючи, що “немає рації розмежовувати тут ці дуже близькі поняття” [12, 34]).

Розглядаючи повість М. Горбаня “Козак і воївода”, в основу сюжету якої покладено події, пов'язані з повстанням 1668 року проти панування на Лівобережній

Україні московських воївод, критик зазначив, що “такий історичний сюжет захоче в собі великі труднощі для сучасного радянського письменника: надто вже легко захопитись тут національними ознаками й протипоставити пригноблених козаків-українців руським гнобителям” [12, 35]. В. Державін наголосив на тому, що письменник “здолав уникнути такого націоналістичного ухилу” [12, 35]: “він яскраво змальовує соціально й економічну диференціацію слобожанського козацтва, виявляє політичне обличчя козацької старшини, що дбала “пропхнутися у московські дворяни”, виявляє й історичну зумовленість московської політики на Слобожанщині; в особі харківського воєводи Ситіна він показує, що систематичне пригноблення українського козацтва з боку московського уряду не залежало від особистих негативних чи позитивних рис окремого урядовця, а становило певну систему експлуатації та колонізації України” [12, 35].

На відміну від М. Горбаня, Катрі Гриневичевій, на думку В. Державіна, “націоналістичного ухилу” уникнути не вдалося. Розглядаючи її повість “Шеломи на сонці” критик зазначив: “Дрібно-буржуазна “ліберальна” психо-ідеологія з особливою орієнтацією на нібито класово-недиференційоване селянство (як воно й личить західньо-українській дрібно-буржуазній інтелігенції) сполучається в цьому творі з романтичними симпатіями до монархічної влади галицьких князів XIII сторіччя” [12, 40]. Автор статті не заперечує письменницького хисту Катрі Гриневичевій, її уміння “подавати надзвичайно переконливі картини стародавнього побуту” [12, 44], але головне своє завдання вбачає не у розкритті майстерності історичної повістярки, а у виявленні її “націоналістичного ухилу”. Прочитавши один із епізодів твору Катрі Гриневичевій, в якому описується похід князя Романа на допомогу візантійському царю, В. Державін зробив висновок: “Звичайно, це націоналізм; але саме таке гіперболічне сприймання якогось невеличкого грабіжницького рейду авантюриста-князя виявляє досить виразно, що цей націоналізм аж ніяк не може цілковито ототожнювати з виявами сучасного фашизму; проте елементи його відчуваємо не лише в окремих місцях книжки, а й у загальній ідеалізації галицької удільної монархії” [12, 45].

Слід зазначити, що тенденція навішування історичним прозаїкам ідеологічних ярликів, яка з усією очевидністю виявилася у статті В. Державіна, з кінця 20-х років минулого століття стала панівною в українській радянській критиці, заступивши собою поодинокі спроби фахово оцінити той чи інший твір.

Витоки такої тенденції – у партійній і державній політиці у галузі художньої літератури, а також – у зумовленому цією політикою розмежуванні критиків за позафаховими критеріями. Володимир Коряк, який був помітною постаттю у тогочасному літературному процесі, 1929 року, беручи участь в обговоренні річної діяльності журналу “Критика”, зазначив: “Сьогодні треба сказати ясно й одверто: складність і скрутність літературної ситуації з погляду партійного проводу полягає в тому, що ми маємо – з одного боку – знавців літератури не марксистів, а з другого – комуністів не знавців літератури” [21, 107]. Останні кількісно переважали і забезпечували “партійний провід” у критиці. Проявами його ставали, зокрема, нові ідеологічні ярлики. Один із них – “контрреволюційна кашценківщина” – був,

наприклад, приклесний “бригадою” (так насправді зазначено в публікації. – Т. К.) критиків (Ів. Ткаченко, Ів. Юрченко, Л. Чернець) виданому у 1931 році історичному романові О. Соколовського “Богун” [30]. У полемічному запалі “зірвати маски з клясово-ворожих вихваток у літературі” [30] автори рецензії цілковито знехтували тим очевидним фактом, що основні свої історичні твори А. Кащенко написав ще до більшовицької революції. Однак, незважаючи на це, ярлик “прижився” і служив одним із ідеологічних вироків, на підставі яких у радянській Україні було репресовано цілий ряд історичних прозаїків, в тому числі й повістярів: Миколу Горбаня, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Гната Хоткевича.

На відміну від двох попередніх, третє критичне “дзеркало” перебувало за межами українських земель. У його фокусі знаходилися відбиття історичні повісті письменників-емігрантів (Б. Лепкого, Ю. Косача), а також тих прозаїків, імена й твори яких замовчувалися радянською владою (В. Будзиновського, А. Кащенка, А. Чайковського). Серед зарубіжних критичних публікацій у період 20–40-х років минулого століття переважали короткі рецензії, які були надруковані в україномовних газетах та журналах, що видавалися у різних країнах світу – Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Франції, Канаді, Сполучених Штатах Америки. Такі рецензії друкувалися здебільшого з довідково-інформаційною метою і мали переважно анотаційний, апологетичний характер.

З початку 50-х років ХХ століття українська історична повість першої половини цього століття стає об’єктом фахового зацікавлення літературознавців. Відбулася, отже, зумовлена плином часу зміна рецептивних “дзеркал”.

Водночас змінилася і їхня кількість: замість трьох залишилися два, що стало наслідком входження до складу радянської України західноукраїнських земель, Буковини та Закарпаття. Отже, перше “дзеркало” – це літературознавство материкової України, а друге – літературознавство українського зарубіжжя.

Слід визнати, що дослідники, які опинилися за межами України і перебували у різних державах світу, українську історичну повість першої половини ХХ століття вивчали спорадично. Серед їхніх студій переважають статті, присвячені творами В. Будзиновського, Катрі Гриневичевої, А. Кащенка, Наталени Королевої, Ю. Косача, Б. Лепкого, А. Чайковського. Статті літературознавців українського зарубіжжя у повному своєму обсязі ще й досі для нас недоступні, оскільки розпорошені вони по газетах та журналах, які видавалися на різних континентах, виходили невеликими накладками і є сьогодні раритетними. З-поміж тих, які в останні два десятиліття стали відомі на материковій Україні, вирізняємо студії Марії Гарасевич, О. Грицяя, В. Дорошенка, І. Коровицького, Є. Маланюка, Ю. Шереха. Переважній більшості статей названих авторів притаманний науково-популярний характер.

Таким же, науково-популярним, є і єдине книжкове видання, яке з’явилося за межами України, – біографічний нарис Я. Гриневича “Катря Гриневичева” [10]. Нарис, створений сином письменниці, видано 1968 року у канадському місті Торонто.

Більш повне і виразне своє відбиття, з огляду на спорадичний характер досліджень, які проводилися представниками українського зарубіжжя, українська історична повість першої половини ХХ століття знайшла у літературознавчому “дзеркалі” материкової України.

Перше таке віддзеркалення постало завдяки студіям Миколи Сиротюка (1915–1984), наукову спадщину якого складають, зокрема, й праці, присвячені проблемам розвитку історичної прози: “Українська історична проза за 40 років” (1958 р.), “Український радянський історичний роман” (1962 р.), “Живий перегук епох і народів” (1984 р.).

З-поміж названих праць найбільш вагомою і значимою є монографія “Український радянський історичний роман”: не випадково саме ця студія М. Сиротюка названа у двокнижній “Історії української літератури ХХ століття” серед тих досліджень, авторам яких, незважаючи на “драконівські умови для виявлення власної думки” [18, 479], все ж “удавалося помітно зменшувати кількість ідеологічних міркувань на одиницю наукового тексту” [18, 480].

Завдяки базовій історичній освіті, здобутій М. Сиротюком у довоєнну пору, судження науковця про історичну та художню правду у творах словесного мистецтва були, за небагатьма винятками, кваліфіковані і виважені. (На жаль, внесок М. Сиротюка у вивчення української історичної прози і досі не проаналізований і належним чином не оцінений).

Ми переконані, що далеко не всі праці вітчизняних літературознавців радянської доби слід перекреслювати і списувати в архів, а тому уважно розглядаємо ту частину наукової спадщини М. Сиротюка, яка стосується дослідження української історичної повісті.

Твори цього жанрового різновиду, на відміну від романів, не перебували в епіцентрі дослідницьких зацікавлень М. Сиротюка, але, незважаючи на це, чимало з них науковець докладно проаналізував і визначив їхнє місце у “загальній картині розвитку української прози на історичну тематику” [28, 4]. Про це свідчить, передовсім, монографія М. Сиротюка “Українська історична проза за 40 років” [28].

До створення монографії автор приступив у середині 50-х років минулого століття – тоді, коли, за його словами, українська історична проза була “однією з найменш досліджених ділянок” [28, 4]. Праці М. Сиротюка судилося стати першим у вітчизняному літературознавстві дослідженням історичної прози, у якому було розглянуто такий значний за обсягом і різноманітний за жанрами художній матеріал.

Автор не обмежив себе рамками сорокаріччя (1917–1957), заявленого у назві монографії. Праця М. Сиротюка відкривається розділом “Слово класики”, де зроблено огляд, на жаль, неповний і побіжний, тих історичних творів, які з’явилися до 1917 року. Завершуючи огляд, автор підкреслив, що “навіть цей невеличкий екскурс незаперечно свідчить про те, що в усіх жанрах української дожовтневої літератури значне місце посіли твори на історичну тематику” [28, 34].

З-поміж цих творів дослідник вирізняє три повісті – “Захар Беркут” І. Франка, “Облога Буші” М. Старицького, “Марко Проклятий” О. Стороженка. Творам І. Франка та М. Старицького літературознавець дав позитивні оцінки, а щодо повісті “Марко Проклятий” зазначив, що її автор “відступив від історичної правди” [28, 15].

У межах основної теми монографії М. Сиротюк послідовно розглянув історичні твори 20–30-х і 40–50-х років ХХ століття.

Вибір для аналізу повістей першого періоду був зумовлений часом написання монографії – відлигою, коли мала місце реабілітація, хай і вибіркова та неповна, творчої спадщини репресованих та несправедливо замовчуваних літераторів. У центрі уваги дослідника постали повісті Г. Бабенка “В тумані минулого” (1927), “Шляхом бурхливим” (1931), М. Горбаня “Козак і воєвода” (1929), “Слово й діло государеве” (1930), В. Таля “Надзвичайні пригоди бурсаків” (1929).

“Досить сказати, – зауважив М. Сиротюк, коментуючи об’єкт свого дослідження, – що в “Нарисі історії української радянської літератури” та другому томі “Історії української літератури” (1956) автори названих творів навіть не згадані” [28, 47]. Отже, наукова новизна тієї частини монографії М. Сиротюка, яка присвячена аналізу історичних повістей 20–30-х років, очевидна. На підставі розгляду цих повістей дослідник зробив висновок, що “розвиток історичної прози в кінці 20-х і на початку 30-х років позначений тенденцією до заглиблення в минуле, підсиленням у ній духу історизму, історико-фактичних елементів” [28, 47]. Аналізовані повісті, на думку автора монографії, належать до кола тих творів, які “розширювали темарій нової української історичної прози, розробляли її ідейні та художні принципи. В цьому незаперечне позитивне значення цих творів в історії української літератури” [28, 47].

Дане твердження, якому притаманний узагальнюючий характер, а також конкретні оцінки конкретних повістей засвідчують присутню відзнаку монографії М. Сиротюка – полемічність.

Меншою мірою, але все ж виявилась полемічна спрямованість дослідження М. Сиротюка і при розгляді історичних повістей 40–50-х років – “Кармелюк” (1940) В. Кучера, “Іван Богун” (1941) Я. Качури, “Битва на Кодимі” (1945) Ф. Бурлаки, “Олекса Довбуш” (1945) І. Єрофєєва, “Семен Палій” (1954) Ю. Мушкетика. Автор монографії захищає повістярів від несправедливих звинувачень критики, але при цьому не вдається до безпідставного захвалювання. Керуючись критеріями художності, дослідник відзначає як творчі досягнення, так і прорахунки авторів.

Проблемам розвитку вітчизняної історичної повісті М. Сиротюк приділив увагу і в монографії “Український радянський історичний роман”. Зокрема, тут potwierdжені оцінки тих повістей, які були розглянуті науковцем у книзі “Українська історична проза за 40 років”.

Крім того, М. Сиротюк висловив свої судження про твори, які не стали об’єктом дослідження у попередній його праці. Це повісті, які належать перу А. Каценка, О. Островського, С. Божка – письменників, творча спадщина яких

була перекреслена соцреалістичною критикою. На жаль, М. Сиротюк повторив безпідставні присуди попередників, обмежившись твердженням про те, що “твори О. Островського та А. Кащенко в художньому відношенні були зовсім безпорадними” [29, 61]. Щодо повісті С. Божка “Над колискою Запоріжжя” М. Сиротюк зазначив, що в ній відчутні “вульгарно-соціологічні тенденції” [29, 72].

Отже, внесок М. Сиротюка у дослідження української історичної повісті першої половини ХХ століття не може бути розцінений однозначно. Очевидним є, з одного боку, прагнення дослідника повернути в історію літератури несправедливо вилучені з неї твори, а з іншого – його некритичне ставлення до ідеологічних вироків, винесених окремим творам і їх авторам у 30-ті роки минулого століття.

Не знайшла свого адекватного відображення українська історична повість першої половини ХХ століття і у восьмитомній “Історії української літератури”, виданій на рубежі 60–70-х років. Поза увагою авторів залишилася творча спадщина не тільки репресованих історичних повістярів (В. Бірчака, М. Горбаня, Людмили Старицької-Черняхівської, Г. Хоткевича), а й цілого ряду інших (В. Будзиновського, Наталени Королевої, А. Лотоцького, Ю. Косача, О. Назарука), що, зрозуміло, унеможливило постановня на сторінках академічного видання цілісної картини розвитку вітчизняної історичної повісті.

Не сприяло відтворенню такої картини і акцентування авторами “Історії...” ідеологічних ярликів, що були навішені окремим повістярем у попередні роки. Згадка, наприклад, імені Андрія Чайковського супроводжується вказівкою на те, що письменникові були притаманні “серйозні помилки націоналістичного характеру” [4, 444]. Коротка характеристика творчості закарпатського письменника Василя Гренджи-Донського, автора історичної повісті “Петро Петрович”, починається з акцентування того, що прозаїк не уникнув “націоналістичного впливу” [3, 381].

Власне літературознавчий підхід виявлено авторами “Історії...” щодо творчої спадщини тільки нечисленного ряду історичних повістярів: Г. Бабенка, М. Горбаня, Катрі Гриневичевої, Я. Качури, Ю. Опільського, В. Таля.

Ще коротшим, ніж у восьмитомній “Історії української літератури”, ряд історичних повістярів першої половини ХХ століття постав у вузівському підручнику “Українська радянська література”, виданому у 1979 році за редакцією П. П. Кононенка та В. В. Фащенко [31]: тут згадано тільки Г. Бабенка, М. Горбаня і В. Таля.

Дефектів, зумовлених позанауковими чинниками, “дзеркало” українського материкового літературознавства почало позбуватися з середини 80-х років минулого століття. Певною мірою це засвідчила видана у 1988 році двотомна “Історія української літератури”, але набагато яскравіше даний процес виявився у численних статтях, присвячених творчій спадщині репресованих або замовчуваних радянською владою письменників, а також літераторів-емігрантів. Почалася, услід за юридичною та політичною, літературознавча реабілітація цілої низки письменників, в тому числі й історичних повістярів.

Вагомий внесок у створення цілісної картини українського літературного процесу зробив, зокрема, Олекса Мишанич. “Все життя, – розповідав відомий

дослідник у 1995 році, відповідаючи на запитання журналу "Слово і час", – мене непокоїла думка про неповноту українського літературного процесу. З шкільної лави ми вивчали тільки половину літератури, друга половина була в тіні, під забороною. Тому коли з середини 80-х рр. стало можливим звернутися до раніше проскрибованих літераторів, а також до письменства української діаспори, я включився в цю роботу і вважаю її своїм найвищим досягненням останнього десятиліття" [24, 6].

Літературно-критичним статтям і нарисам О. Мишанича, які були опубліковані як передмови до видань історичних повістей С. Божка, Катрі Гриневичевої, В. Геренджі-Донського, Наталени Королевої, Г. Мачтета, О. Островського, А. Чайковського, а згодом зібрані у книзі із промовистою назвою "Повернення" [24], притаманна ґрунтовність у дослідженні життєвого і творчого шляху названих письменників, новизна у трактуванні повернених із забуття творів. "Я не переоцінюю раніше забороненої літератури, – сказав у вже згаданому інтерв'ю О. Мишанич, – але вважаю, що над нею треба серйозно працювати" [24, 12]. Взірцями такої праці і є, на нашу думку, студії О. Мишанича, присвячені творчій спадщині історичних повістярів.

Посутніми внесками у відтворення цілісної картини розвитку української історичної повісті першої половини ХХ століття стали статті В. Беляєва [2], Р. Горака [8, 16], С. Іванюка [15], М. Ільницького [16], Наталії Конотопець [20], Оксани Нахлік [25], Ф. Погребенника [26], Ю. Хорунжого [33], В. Яременка [34].

У вимірах нового часу історична повість означеного періоду постала у двокнижній "Історії української літератури ХХ століття", видрукованій у 90-ті роки за редакцією члена-кореспондента АН України В. Г. Дончика [17]. У даному виданні чи не вперше у вітчизняному літературознавстві зроблено спробу розглянути творення історичної повісті як загальноукраїнський процес, зумовлений тим, що "у кожного народу в добу бурхливих соціальних змін та зміцнення національного самоусвідомлення (а одним із таких періодів і була для України перша третина ХХ ст.) загострюється потреба в глибокому й систематизованому пізнанні своєї історії, повноти й повчальності свого минулого – у створенні своєрідної художньої "автобіографії"" [17, 475].

Окремі творці цієї "автобіографії" – В. Бірчак, В. Будзиновський, А. Кащенко, Б. Лепкий, О. Островський – уперше представлені авторським колективом "Історії української літератури ХХ століття" без ідеологічних ярликів, які супроводжували їх протягом кількох десятиліть.

Прикметна дана праця і тим, що в ній, крім огляду історичної прози, розміщено також нариси творчості трьох історичних повістярів: Катрі Гриневичевої, Наталени Королевої та Ю. Косача.

В оновленій суспільно-політичній атмосфері другої половини 80-х – початку 90-х років минулого століття, коли "панувала ейфорія "відкриттів" невідомих імен" [24, 12], українські дослідники ввели у науковий обіг численні, доти незнані матеріали, які стосувалися, зокрема, й історичного повістярства та його творців. Завдяки цьому стала можливою подальша, а головне – поглиблена, розробка

питань, пов'язаних з розвитком української історичної повісті першої половини ХХ століття.

Знаковою, з огляду на зазначене вище, вважаємо видану у 2000-му році монографію Стефанії Андрусів “Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” [1]. Дослідниця ґрунтовно з'ясувала своєрідність історіософської концепції минулого у повістях західноукраїнських авторів (В. Будзиновського, Ю. Липи, А. Лотоцького, С. Ордівського, І. Филипчика, А. Чайковського), її відмінність від концепції радянських письменників, визначала найсуттєвіші риси поетики західноукраїнської історичної белетристики, нарешті, окреслила коло проблем, які потребують подальшої розробки.

Серед найновіших студій історичної повісті першої половини ХХ століття слід вирізнити захищені на межі ХХ і ХХІ століть кандидатські дисертації, присвячені творчості окремих повістярів: С. Божка [22], Наталени Королевої [26, 5, 32], Б. Лепкого [19, 23], Ю. Опільського [13], І. Филипчика [11]. Молоді науковці зробили також спробу виконати дослідження узагальнюючого характеру, про що свідчать дисертації К. Ганюкової “Еволюція історичної повісті в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст.” [6] та В. Разживіна “Жанрово-стильові особливості української історичної повісті 20–30-х років ХХ століття” [27].

Література

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності : львівський текст 30-х рр. ХХ ст. / С. Андрусів. – Тернопіль : Джура ; Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 2000. – 340 с.
2. Беляєв В. Г. “...Україна стоїть повсякчас перед очима” : історична проза Андріана Кащенко / В. Беляєв // Кащенко А. Зруйноване гніздо. – К. : Дніпро, 1991. – С. 597–645.
3. Буряк Б. Українська література в Західній Україні, Буковині і Закарпатті / Б. Буряк // Історія української літератури : [в 8-ми т.]. – К. : Наукова думка, 1971. – Т. 7 – С. 318–387.
4. Буряк Б. Українська література Західної України, Буковини і Закарпаття (1918–1932) / Б. Буряк // Історія української літератури : [в 8-ми т.]. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 6. – С. 435–497.
5. Буслаєва К. О. Трансформація античних мотивів і образів у творчості Наталени Королеви : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / К. Буслаєва. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
6. Ганюкова К. Еволюція історичної повісті в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / К. Ганюкова. – Дніпропетровськ, 2003. – 19 с.
7. Голубовська І. В. Творчість Наталени Королеви в контексті розвитку української літератури ХХ ст. : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / І. Голубовська. – К., 2003. – 20 с.
8. Горак Р. Д. Перехресні стежки В'ячеслава Будзиновського / Р. Д. Горак // Будзиновський В. Осаул Підкови / В. Будзиновський. – Львів : Червона калина, 1997. – С. 368–375.
9. Горак Р. Д. Покута Катрі Гриневичевої / Р. Д. Горак // Дзвін. – 1900. – № 2. – С. 77–81.
10. Гриневич Я. Катря Гриневичева : [біографічний нарис] / Я. Гриневич. – Торонто : Гомін України, 1968. – 95 с.
11. Денисюк Б. Історична проза І. Филипчика : проблематика і поетика : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / Б. Денисюк. – К., 2006. – 23 с.
12. Державін В. М. Сучасна українська белетристика / В. Державін // Критика. – 1929. – № 12. – С. 31–51.

13. Дзюрман С. С. Поетика історичної прози Юліана Опільського : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / С. С. Дзюрман. – Львів, 2002. – 20 с.
14. Засенко О. Осип Маковей і його повість "Ярошенко" / О. Засенко // Маковей О. Ярошенко / Осип Маковей. – К. : Дніпро, 1985. – С. 5–16.
15. Іванюк С. Кризь туман минулого / С. Іванюк // Бабенко Г. Шляхом бурхливим / Г. Бабенко. – К. : Веселка, 1995. – С. 5–12.
16. Ільницький М. Історичні повісті Андрія Чайковського / М. Ільницький // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження / Андрій Чайковський. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 377–381.
17. Історія української літератури ХХ століття : в 2 кн. / [за ред. В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1994. – Кн. 1. : 1910–1930-ті роки. – 784 с.
18. Історія української літератури ХХ століття : в 2 кн. / [за ред. В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1995. – Кн. 2. – 512 с.
19. Качмар В. М. Повістева творчість Богдана Лепкого. Типи нарації : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10. 01. 01 "Українська література" / В. Качмар. – К., 2006. – 18 с.
20. Конотопець Н. Кащенко Андріан Феофанович / Н. Конотопець // Українська літературна енциклопедія : [в 5-ти т. / гол. ред. І. Дзевєрін]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1990. – Т. 2. – С. 437–438.
21. Коряк В. [Про роботу журналу "Критика"] / В. Коряк. – Критика. – 1929. – № 2. – С. 107–108.
22. Лапушкіна Н. П. Проза Сави Божка в літературному процесі 20–30-х років ХХ століття : історична концепція, жанрові особливості : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / Н. Лапушкіна. – Харків, 2008. – 19 с.
23. Литвиненко Т. М. Історіософична концепція пенталогії Б. Лепкого "Мазепа" та її художня реалізація : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / Т. Литвиненко. – К., 1999. – 73 с.
24. Мишанич О. В. Повернення : [літературно-критичні статті й нариси] / О. Мишанич. – К. : АТ "Обереги", 1997. – 336 с.
25. Нахлік О. М. Проза Андрія Чайковського / О. Нахлік // Чайковський А. Повісті / Андрій Чайковський. – Львів : Каменяр, 1989. – С. 3–10.
26. Погребенник Ф. П. Гнат Хоткевич і його історична проза / Ф. П. Погребенник // Хоткевич Г. Аріон ; Довбуш / Гнат Хоткевич. – К. : Дніпро, 1990. – С. 539–554.
27. Разживін В. М. Жанрово-стильові особливості української історичної повісті 20–30-х років ХХ ст. : дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / В. Разживін. – Запоріжжя, 2008. – 186 с.
28. Сиротюк М. Й. Українська історична проза за 40 років / М. Й. Сиротюк. – К. : Радянський письменник, 1958. – 335 с.
29. Сиротюк М. Й. Український радянський історичний роман : проблема історичної та художньої правди / М. Сиротюк. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 396 с.
30. Ткаченко І. Контрреволюційна кашценківщина / І. Ткаченко, І. Юрченко, Л. Чернець // Літературна газета. – 1932. – № 1/3. – С. 3.
31. Українська радянська література / [за ред. П. П. Кононенка, В. В. Фащенко]. – К. : Вища школа, 1979. – 655 с.
32. Усачова К. С. Агіографічні та епічні інтертексти в прозі Наталени Королеви : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / К. Усачова. – К, 2008. – 16 с.
33. Хорунжий Ю. Людмила Старицька-Черняхівська / Ю. Хорунжий // Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори / Людмила Старицька-Черняхівська. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 5–34.
34. Яременко В. Андрій Чайковський і його історичний роман "Сагайдачний" / В. Яременко // Чайковський А. Сагайдачний / Андрій Чайковський. – К. : Варта, 1993. – С. 3–21.

Анотація

Стаття присвячена вивченню історичної повісті. В ній зроблено спробу з'ясувати етапи вивчення української історичної повісті першої половини ХХ століття. Аналізуючи цей період,

значимо, що процес розвитку історичної повісті з початку і аж до середини ХХ століття відстежувала літературна критика, а у другій половині століття історична повість вже стає об'єктом фахового зацікавлення літературознавців. Створення цілісної картини розвитку вітчизняної історичної повісті першої половини ХХ століття стало можливим тільки в період незалежності України. Розглядається також критичної та літературознавчої рецепції в різних суспільно-політичних формаціях та вплив на них панівної ідеології.

Ключові слова: історична повість, критика, літературознавство, стереотипи оцінювання творчості, радянська ідеологія.

Анотація

Статья посвящена изучению исторической повести. В ней сделана попытка определить этапы изучения украинской исторической повести первой половины ХХ века. Анализируя этот период, констатируем, что процесс развития исторической повести с начала и до середины ХХ века отслеживала литературная критика, а во второй половине века историческая повесть стала объектом профессионального интереса литературоведов. Создание целостной картины развития отечественной исторической повести первой половины ХХ века стало возможным только в период независимости Украины. Рассмотрены также особенности критической и литературоведческой рецепций в разных общественно-политических формациях и влияние на них господствующей идеологии.

Ключевые слова: историческая повесть, критика, литературоведение, стереотипы оценивания творчества, советская идеология.

Summary

This article is dedicated to a study of historical novella. An attempt is made to define the stages of study of the Ukrainian historical novella in the first half of the nineteenth century. Analyzing this period, we observe that the development process of historical novella, from the beginning till the middle of the nineteenth century, was monitored by book critics, and in the second half of the century, historical novella became an object of professional interest of literary historians. Creation of a comprehensive picture of development of the Ukrainian historical novella only became possible after Ukraine became an independent state. The article also examines the aspects of critical and literary reception in different socio-political formations and the influence of the ruling ideology on them.

Keywords: historical novella, critics, literary studies, creative work evaluation stereotypes, soviet ideology.

УДК 821.161.2

Король Л. П.,
аспірантка,
Запорізький національний університет

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СЮЖЕТУ Й КОМПОЗИЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ “ОЛЬВІЯ” В. ЧЕМЕРИСА

Історичний роман “Ольвія” Валентина Чемериса – дуже вишуканий психоделічний коктейль, який наштовхує на роздуми, перш за все, про те, що неможливо достоту зрозуміти жіноче світовідчуття.

Творчість нашого сучасника В. Чемериса в українському літературознавстві майже не досліджена, є лише поодинокі критичні статті, присвячені його окремим творам (“Загадка чарівності”, “Сеятель любови” Л. Романчук, “Історія одного